TURLI MADANIYATLAR O‘RTASIDAGI MULOQOTNING AHAMIYATI

Afzalbek Xushnazarov

Toshkent Kimyo xalqaro universiteti Namangan filiali,

English education yo‘nalishi talabasi

Annotatsiya. Ushbu maqolada turli madaniyatlar o‘rtasidagi muloqotning zamonaviy jamiyatdagi ahamiyati tahlil qilinadi. Maqolada madaniyatlararo muloqot tushunchasi va uning mohiyati, bunday muloqotning shaxs va jamiyat hayotidagi o‘rni, shuningdek, muloqot jarayonida yuzaga keladigan qiyinchiliklar (til farqlari, noverbal muloqotdagi tafovutlar, stereotiplar, qadriyatlar tizimidagi farqlar) hamda ularni bartaraf etish yo‘llari ko‘rib chiqiladi. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, madaniy savodxonlikni oshirish, chet tillarni chuqur o‘rganish va stereotiplardan voz kechish madaniyatlararo muloqot samaradorligini oshirishning muhim omillari hisoblanadi.

Kalit so‘zlar: madaniyatlararo muloqot, madaniyat, til va madaniyat, globallashuv, stereotiplar, qadriyatlar tizimi, noverbal muloqot, madaniy savodxonlik, xalqaro hamkorlik, o‘zaro tushunish.

Kirish

Zamonaviy dunyoda globallashuv jarayonlarining jadal sur’atlar bilan rivojlanishi, xalqaro aloqalarning kengayishi va axborot texnologiyalarining tez tarqalishi turli xalqlar va madaniyat vakillari o‘rtasidagi muloqotni kundalik hayotning ajralmas qismiga aylantirdi. Diplomatiya, biznes, ta’lim, turizm, ilm-fan va boshqa deyarli barcha sohalarda turli madaniy kelib chiqishga ega insonlar bir-biri bilan muloqotga kirishmoqda. Shu sababli turli madaniyatlar o‘rtasidagi muloqotning ahamiyatini chuqur anglash, uning o‘ziga xos xususiyatlarini, yuzaga kelishi mumkin bo‘lgan qiyinchiliklarni hamda ularni bartaraf etish yo‘llarini o‘rganish bugungi kunning dolzarb ilmiy-amaliy masalalaridan biri hisoblanadi. Turli madaniyatlar o‘rtasidagi muloqot – bu shunchaki turli tillarda so‘zlashuvchi kishilarning bir-biri

bilan gaplashuvi emas, balki har bir tomonning o‘ziga xos qadriyatlar tizimi, dunyoqarashi, an’analari va xulq-atvor me’yorlarini hisobga olgan holda amalga oshiriladigan murakkab ijtimoiy-psixologik jarayondir. Ushbu jarayonning samarali kechishi nafaqat shaxslararo munosabatlarni yaxshilaydi, balki xalqlar, davlatlar va tashkilotlar o‘rtasidagi hamkorlikni mustahkamlashga xizmat qiladi.

Madaniyatlararo muloqot tushunchasi va uning mohiyati

Madaniyatlararo muloqot tushunchasi ilmiy muomalaga XX asrning ikkinchi yarmida kirib kelgan bo‘lib, u turli madaniyat vakillari o‘rtasida amalga oshiriladigan o‘zaro axborot va qadriyatlar almashinuvi jarayonini anglatadi. Ushbu tushunchani ilmiy muomalaga kiritishda amerikalik madaniy antropolog Edvard Xollning xizmatlari katta bo‘lib, u o‘zining mashhur asarida madaniyat va muloqot o‘rtasidagi uzviy bog‘liqlikni asoslab bergan. [1] Madaniyatlararo muloqot sotsiologiya, madaniyatshunoslik, tilshunoslik, psixologiya, falsafa kabi bir qator fanlar tutashgan nuqtada shakllangan murakkab hodisa bo‘lib, u nafaqat lisoniy, balki nolisoniy (noverbal) omillarni ham o‘z ichiga oladi. Rus olimi A.P. Sadoxinning fikricha, madaniyatlararo muloqot – turli madaniyatlarga mansub shaxslar va guruhlar o‘rtasidagi munosabatlar hamda muloqotning turli shakllari yig‘indisidan iborat murakkab tizimdir. Bu ta’rif madaniyatlararo muloqotning ko‘p qatlamli, ko‘p omilli tabiatini ochib beradi va uni faqat til bilimidan iborat jarayon sifatida emas, balki keng qamrovli ijtimoiy-madaniy hodisa sifatida talqin qilish zarurligini ko‘rsatadi. [2] Har bir xalq o‘z tarixiy taraqqiyoti davomida o‘ziga xos qadriyatlar tizimi, urf-odatlar, e’tiqodlar va xulq-atvor me’yorlarini shakllantirgan. Bu jihatlar muloqot jarayonida ongli yoki ongsiz tarzda namoyon bo‘ladi va suhbatdoshlarning bir-birini idrok etishiga bevosita ta’sir ko‘rsatadi. Shu bois madaniyatlararo muloqotni o‘rganishda nafaqat tilshunoslik, balki madaniyatshunoslik, etnopsixologiya va boshqa qator fanlarning yutuqlaridan foydalanish zarur bo‘ladi.

1Hall E.T. Beyond Culture. – New York: Anchor Press, 1976.

2Садохин А.П. Введение в межкультурную коммуникацию. – М.: Высшая школа, 2005. – Б. 310.

Madaniyatlararo muloqotning jamiyat va shaxs hayotidagi ahamiyati

Turli madaniyatlar o‘rtasidagi muloqotning ahamiyati bir necha asosiy jihatlarda namoyon bo‘ladi. Birinchidan, bunday muloqot orqali insonlar bir-birining qadriyatlari, an’analari va turmush tarzi bilan tanishadi, bu esa o‘zaro hurmat va tushunishni kuchaytiradi. Ikkinchidan, madaniyatlararo muloqot shaxsning dunyoqarashini kengaytiradi, uni faqat o‘z madaniy doirasi bilan cheklanib qolmasdan, boshqa xalqlarning tafakkur tarzini ham tushunishga o‘rgatadi. Ta’lim sohasida madaniyatlararo muloqotning ahamiyati alohida o‘rin tutadi. Xorijda ta’lim olayotgan yoki xalqaro almashinuv dasturlarida qatnashayotgan talabalar turli madaniyat vakillari bilan samarali muloqot qilish ko‘nikmalariga ega bo‘lishlari zarur. Bu ko‘nikmalar nafaqat akademik muvaffaqiyatga, balki shaxsning kelajakdagi kasbiy faoliyatiga ham ijobiy ta’sir ko‘rsatadi. Zamonaviy iqtisodiyot va xalqaro biznes sohasida ham madaniyatlararo muloqot muhim ahamiyat kasb etadi, chunki turli mamlakatlar bilan hamkorlik qiluvchi tashkilotlar xodimlaridan madaniy farqlarni hisobga olgan holda muzokaralar olib borish talab etiladi. Diplomatiya va xalqaro munosabatlar sohasida ham madaniyatlararo muloqot muhim vosita hisoblanadi. Davlatlararo aloqalarning muvaffaqiyatli rivojlanishi ko‘p jihatdan diplomatlarning boshqa xalqlarning madaniy xususiyatlarini qanchalik chuqur tushunishiga bog‘liq. Bundan tashqari, madaniyatlararo muloqot global miqyosda tinchlik va barqarorlikni ta’minlashning muhim omillaridan biri sifatida ham qaraladi.

Madaniyatlararo muloqotda yuzaga keladigan qiyinchiliklar va ularning sabablari

Turli madaniyat vakillari o‘rtasidagi muloqot jarayonida bir qator qiyinchiliklar yuzaga kelishi mumkin. Bu qiyinchiliklar ko‘pincha til darajasida emas, balki madaniyatlar darajasidagi farqlar natijasida vujudga keladi. Quyida ushbu qiyinchiliklarning asosiy sabablari ko‘rib chiqiladi. Til farqlari. Chet tilida muloqot qilishga uringan insonlar ko‘pincha ba’zi so‘z va iboralarning ko‘p ma’noliligi tufayli qiyinchiliklarga duch keladi. Bir madaniyatda ijobiy ma’noga ega bo‘lgan ibora

boshqa madaniyatda salbiy yoki noo‘rin ma’noni anglatishi mumkin. Masalan, g‘arb madaniyatida keng qo‘llaniladigan “vaqt – bu pul” degan tushuncha sharq xalqlari, jumladan o‘zbek madaniyatida boshqacha, ko‘pincha noxush qabul qilinishi mumkin, chunki bu madaniyatlarda vaqt ko‘proq ma’naviy qadriyat sifatida idrok etiladi. Noverbal muloqotdagi farqlar. Imo-ishoralar, yuz ifodalari, ko‘z bilan aloqa kabi nolisoniy vositalar har bir madaniyatda turlicha talqin qilinadi. Bir madaniyatda ijobiy hisoblangan imo-ishora boshqa madaniyatda haqoratli ma’noni anglatishi mumkin. Bu esa muloqot ishtirokchilari o‘rtasida kutilmagan tushunmovchiliklarga sabab bo‘lishi mumkin. Stereotiplar va xurofot ta’siri. Boshqa madaniyat vakillari haqidagi asossiz umumlashtirilgan tasavvurlarga haddan tashqari tayanish suhbatdoshni xolisona baholashga to‘sqinlik qiladi. Bunday holatda inson real muloqot o‘rniga o‘zi shakllantirgan noto‘g‘ri qolip asosida xulosa chiqarishga moyil bo‘ladi, bu esa samarali muloqotga jiddiy zarar yetkazadi. Qadriyatlar tizimidagi farqlar. Individualistik madaniyatlarda (masalan, AQSh, G‘arbiy Yevropa mamlakatlari) shaxsiy erkinlik va mustaqillik yuqori qadrlansa, kollektivistik madaniyatlarda (jumladan, ko‘pgina Sharq mamlakatlarida) jamoat manfaatlari va oilaviy qadriyatlar ustuvor hisoblanadi. Ushbu farqlar xabar almashish uslubiga ham bevosita ta’sir ko‘rsatadi: yuqori kontekstli madaniyatlarda (Yaponiya, Xitoy kabi) asosiy axborot suhbatdoshning vaziyati va nolisoniy signallarida yashiringan bo‘lsa, past kontekstli madaniyatlarda (Germaniya, Skandinaviya mamlakatlari) fikr to‘g‘ridan-to‘g‘ri va aniq so‘zlar orqali ifodalanadi.[3] Vaqtga bo‘lgan munosabatdagi farqlar ham muloqotda muammolar keltirib chiqarishi mumkin. Nemis kabi madaniyatlarda vaqtga qat’iy rioya qilish muhim ahamiyat kasb etsa, o‘zbek madaniyatida ijtimoiy uchrashuvlarda vaqtga nisbatan biroz erkinroq yondashuv mavjud bo‘lib, bu holat boshqa madaniyat vakili tomonidan hurmatsizlik sifatida noto‘g‘ri talqin qilinishi mumkin.

Madaniyatlararo muloqot samaradorligini oshirish yo‘llari

3Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация: Учебное пособие. – М., 2000.

Madaniyatlararo muloqotda yuzaga keladigan tushunmovchiliklarni bartaraf etish uchun, birinchi navbatda, madaniy savodxonlikni oshirish zarur. Madaniy savodxonlik deganda turli xalqlarning tarixi, an'analari, qadriyatlari va dunyoqarashi haqida yetarli bilimga ega bo'lish tushuniladi. Bunday bilim muloqot ishtirokchisiga boshqa madaniyat vakilining xatti-harakatlarini to'g'ri talqin qilish imkonini beradi. Chet tillarni o'rganish madaniyatlararo muloqotda muhim vosita hisoblanadi. Biroq tilni bilishning o'zi yetarli emas – shu til orqali muloqot qiluvchi xalqning madaniyati, qadriyatlari va turmush tarzini ham chuqur o'rganish talab etiladi. Faqat shu tarzda haqiqiy o'zaro tushunishga erishish mumkin. Ikkinchidan, stereotiplardan voz kechish va har bir suhbatdoshga individual shaxs sifatida yondashish zarur. Umumlashtirilgan tasavvurlarga emas, balki aniq muloqot vaziyatiga tayanish samarali natija beradi. Bundan tashqari, sabr-toqat, xushmuomalalik va ochiq fikrlilik kabi shaxsiy fazilatlar ham madaniyatlararo muloqot samaradorligini oshirishda muhim ahamiyat kasb etadi.Ta'lim tizimida madaniyatlararo muloqot ko'nikmalarini shakllantirishga qaratilgan maxsus dasturlarni joriy etish ham dolzarb vazifalardan biridir.Zamonaviy pedagogik tadqiqotlarda ta'kidlanishicha, madaniyatlararo kompetentsiyani rivojlantirish chet tili ta'limining ajralmas qismiga aylanishi lozim, chunki til va madaniyat bir-biridan ajralmas hodisalardir.[4]

Xulosa

Turli madaniyatlar o'rtasidagi muloqot zamonaviy globallashgan dunyoda alohida ahamiyat kasb etadi. Bunday muloqot orqali insonlar bir-birining qadriyatlari va dunyoqarashini tushunishga, o'zaro hurmat va ishonchni mustahkamlashga erishadilar. Shu bilan birga, til va nolisoniy muloqot farqlari, stereotiplar, qadriyatlar tizimidagi tafovutlar kabi omillar madaniyatlararo muloqotda muayyan qiyinchiliklarni keltirib chiqarishi mumkin. Ushbu qiyinchiliklarni bartaraf etishning asosiy yo'li – madaniy savodxonlikni oshirish, chet tillarni chuqur o'rganish, stereotiplardan voz

4Грушевицкая Т.Г., Попков В.Д., Садохин А.П. Основы межкультурной коммуникации: Учебник для вузов. – М., 2003.

kechish hamda har bir muloqot ishtirokchisiga hurmat va ochiq fikrlilik bilan yondashishdan iboratdir. Ta’lim, diplomatiya, biznes va boshqa barcha sohalarda madaniyatlararo muloqot ko‘nikmalarini rivojlantirish nafaqat shaxslararo, balki xalqaro miqyosdagi hamkorlik va tinchlikni mustahkamlashning muhim shartidir. Zamonaviy jamiyat qanchalik ko‘p madaniyatli va o‘zaro bog‘liq bo‘lib borsa, madaniyatlararo muloqot masalasi shunchalik dolzarb ahamiyat kasb etaveradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Hall E.T. Beyond Culture. – New York: Anchor Press, 1976.
2. Садохин А.П. Введение в межкультурную коммуникацию. – М.: Высшая школа, 2005.
3. Тер-Минасова С.Г. Язык и межкультурная коммуникация: Учебное пособие. – М., 2000.
4. Грушевицкая Т.Г., Попков В.Д., Садохин А.П. Основы межкультурной коммуникации: Учебник для вузов. – М., 2003.
5. Musina L.M., Mustafina D.N. Madaniyatlararo muloqot: Zamonaviy muammolar // Mir nauki. Sotsiologiia, filologiia, kul'turologiia, 2020, №4.